

A langyos vizről

„...Napjainkban a klasszikusok sokkal nagyobb veszélyben forognak, egyszerűen nem ismerjük, sőt egyenesen lenézzük őket, ha csak nem alkalmasak közvetlen és azonnali fogyasztásra.“

Nem kisebb író és műfordító, a klasszikus irodalomnak nem kisebb értője írta le ezt a mondatot, mint Gyergyai Albert — nem kisebb színművésszel polemizálva, mint Major Tamás. Vitájuk rengeteg megszívlelendő tanulságot hordoz, s égetően jelenlévő kérdést boncolgat. Nem a vita anyagát akarom ismertetni itt, csupán e főtebbi mondat-hoz lenne néhány hozzáfűzni valóm, szétnézve egy pillanatra a saját portánkon is. S ezt annál is inkább meg kell tennem (vagy tennünk), mert a mondat szinte provokálóan irányítja a figyelmet a fölvetett kérdésre.

„Napjainkban a klasszikusok sokkal nagyobb veszélyben forognak, egyszerűen nem ismerjük (őket)...“ — mondja Gyergyai. Ez a megálapítás így első látásra túlzásnak tűnik, de ha jól utána gondolunk, — anélkül, hogy minimális szükségünk is lenne bizonyítékok felsorolására —, nyugodtan beismerhetjük: hazai magyar szellemi életünkben már-már behozhatatlannak látszó mulasztások történtek és történnek ezen a téren. Azok az intézményeink, melyeknek elsődlegesen kellene eleget tenniük a „klasszikus-pártolás“ igényes és nehéz, de föltétlenül szükséges feladatának, eléggé elhanyagolják ezt a kötelességüket, s itt el kell mondani azt is: szellemi megnyilvánulásainkon meg is látszik, hogy elménket nem a klasszikusokon éleztük. (Természetesen, mint mindig és mindenütt: hússzoros tisztelet a kivételeknek.) Az egyetem, az egyetlen hely, ahol programszerűen és kötelező módon folyik a klasszikusok bemutatása — sajnos sokszor valóban csak a bemutatása, mélyebb értékelés és érzelmi hozzáállás nélkül —, semmiképpen sem pótolhatja a hiányt.

Valóban: egyszerűen nem ismerjük a klasszikusokat, vagy ha igen, akkor úgy emlékszünk rájuk, mint valami gyerekkori emlékre, amit jó lenne mihamarabb elfelejteni, mert gátolja modern és izgalmakkal teli „huszadikszázadiságunk“ kiélését-kiélvezését. Az is igaz, hogy a nagyközönségnek alig-alig áll módjában állandó kapcsolatot tartani olyan fórumokkal, melyek rendszeresen ki tudnák elégíteni az ilyen irányú kívánalmakat. És itt, mint már annyiszor, ismét hat színhá-

zunkra kell terelnem a figyelmet, mert ezek azok az intézmények, amelyek fölmérhetetlen segítséget nyújthatnának — s intézményesen! — a normális, egészséges állapot kialakításában.

„...sőt egyenesen lenézzük őket, hacsak nem alkalmasak közvetlen és azonnali fogyasztásra“ — folytatja Gyergyai. Nem szeretném, ha félreértenének azok, akiknek a portájára most bemerészkedtem. Szemernyi rosszindulat sincsen bennem, a színházat szeretem — nagyon szeretem —, és semmiképpen sem akarnám alábecsülni a teljesítményeit. De túlbecsülni sem! S a tények sajnos azt mutatják, hogy főntebb említett — s nyugodtan és túlzás nélkül szentnek mondható — kötelességükről a színházak is elfeledkeztek némileg. A mai törzsközönség — aki sokkal többet érdemelne és igényelne, mint amivel több ízben „kifizetik“ — már csak hírből ismeri Janovics híres és nagysikerű, évtizedeken át emlegetett kolozsvári „Shakespeare-ciklusát“ vagy a „görög-sorozatot“. Jelen pillanatban úgy tűnik, mintha színházaink viszolyognának a klasszikusoktól, évek óta alig találunk egy-két Shakespeare-drámát a játékrendeken, csak elvéve láthatunk Molière-t, és végleg kitöröltük a műsorból Racine-t, Corneille-t, a spanyolokat (!), hogy ne is említsük a görögök már-már hivalkodó elfelejtését! A pusztai fölsorolás is jelzi a mulasztás kegyeletsértés-számba menő súlyát, s ehhez még hozzá kell tennünk azt is, hogy évente ezer és ezer olyan nem irodalomszakos magyar értelmiségi végez a különböző főiskolákon, akiknek aztán végleg a színház lenne az az út, melyen keresztül megszerezhetnék, megismerhetnék az irodalomtörténet nagyjait. Föl kellene mutatni az egyetemes kultúrtörténet e csillagait, mert a fáradozás semmiképpen sem lenne gyümölcstelen. Föl kellene mutatni őket egészen, merészen és (vagy: de) sértetlenül. Mert a bizonyosféleképpen „újraértelmezett“ (magyarán: meghúzott, sőt sokszor összeszabdalt) klasszikusok immár több ízben nem váltották be a reményeket.

(Azt hiszem, nem árt néhány mondatot pazarolni erre a kérdésre sem. „Meghúzzuk“ Shakespeare-t, meghúzzuk Madáchot, mondván, hogy amit kihúztunk, az ma már nem mond semmit, elavult. Szóval megpróbáljuk Shakespeare-t a magunk képére gyúrni. Alázat nélküli gesztus ez, férfiatlan és kegyeletsértő, s szinte sugallja a gondolatot: milyen lenne, ha valami módon kívágnók-faragnók a milói Venusból is azokat a részeket, melyek elavultak, és nem a mának szólnak, vagy átfestenek-rajzolnak Rubens nádszálnak éppen nem nevezhető női figuráit, kijelentve, hogy úgy, ahogy vannak, semmiképpen sem „mennek“ a mi huszadik századi ízlésünkhöz. Ámbár azt sem volna rossz megkérdőjelezni egyszer, mért is vagyunk úgy oda azzal, hogy ebben a században születtünk; és mért alkalmazzuk mércéül állandóan a mi ízlésünket?)

Egyszóval: a kegyelet — különben emberileg kötelező — gesztusát nem nagyon gyakoroljuk a klasszikusokkal szemben, pedig ideje volna, nagyon ideje volna már arra is gondolni, hogy jelen állapot mindkét fél mérhetetlen kárára van. S ezen semmit nem változtat az a tény, hogy komolynak és megfontoltnak tűnő érveket és mentségeket tudunk fölsorakoztatni. Elmondhatjuk bátran — és el is mondjuk —, hogy a klasszikusok ódonak, patetikusok, s a mi századunk minden, csak nem patetikus. Elmondhatjuk, hogy a világon ma sokkal iz-

galmasabb dolgok vannak, mint Szophoklész (jóllehet ehhez a kijelentéshez valóban sok huszadikszázadi nyegleség kell). Igaz, a század, a kor, melyben élünk, ideges, rohanó, szenzáció-éhes, érdekesség-hajhászó — de vajon mentség-e ez arra, hogy lassan, jószántunkból lemondunk arról a képességről, igényről, mely a fenséges, tisztító, katartikus művészi élményt kívántatta meg valamikor az emberiséggel? Mintha lassan képtelenné válnánk a *fenséges* érzékelésére, értékelésére.

Az örök emberi mércéket fölláító nagy alkotásoktól való illeten elfordulás pedig csak azt jelenti, hogy mi magunk félünk e mércék elé állni. Inkább választjuk a kényelmesebb és olcsóbb megoldásokat: langyos vízben lubickolunk, magazinokból szert teszünk valamiféle mélység nélkül való tájékozottságra, s pusztulni hagyjuk a házat, melybe már annyiszor vissza kellett sündörögni lógó orral, nagy idők idején, nem lévén más menedék a fejük fölött. S közben — nyilván — kürttel-dobbal hirdetjük légvár-modernségünket.

Ismét kerülünk el egy félreértést: szeretem a moderneket, dzsessz-kedvelő vagyok, állítom, hogy Armstrong félisten az ő trombitájával és rekedt hangjával — de az is meggyőződés, hogy az átkozódó és trágár beat-költő Allen Ginsbergnek több köze van a fenségeshez, mint sok nem-modern társának; s a valóban modern O'Neillnek Szophoklészhez, mint Becket Godot-jához. (Hogy szóba se hozzuk például Henry Moore és egymillió „modern“ szobrász közti távolságot.)

Nem gazdálkodunk jól a klasszikusokkal. Látjuk is a kárát.

Nem akarjuk figyelembe venni intelmeiket, pedig légüres térben úszkálunk azok nélkül.

A legsajnálatosabb pedig az, hogy mindezt tudjuk, s mégsem tesszünk semmit.

Vagy talán félünk tőlük, s ezzel újólág elismerjük, hogy kisebbrendűségi érzéseink vannak?...

KIRÁLY LÁSZLÓ

Habán-kancsó 1775
(Sepsiszentkirály)
Foto Kabay

◆ *Az államosítás után létesült hazai könyvkiadói intézmények sorában huszadik évfordulóját ünnepli az Irodalmi Könyvkiadó. A húsz év alatt különböző emblémekkel (Allami Könyvkiadó, Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, Allami Irodalmi és Művészeti Kiadó s néhány év óta Irodalmi Könyvkiadó) jelentkező hazai magyar irodalmi könyvkiadás útja összeforrott a felszabadulás után kibontakozó romániai magyar irodalommal, s a fejlődést jelző számok mögött egy lüktető irodalmi élet valósága teljessédt ki évről évre.*

Sokat mondanak maguk a számok is: az első (csonka) esztendő összkiadói viszonylatban mindössze 5 kötete 1950-ben, az Allami Kiadóból való kiválás évében már 29 műre gyarapodott, 208 ív terjedelemben, s a fejlődést jelezte az ezután következő évek termése is (1951-ben 27 kötet, 232 ív, 1952-ben 23 kötet, 262 ív). A teljes statisztika helyett összehasonlításul csak a legutóbbi három év adatait írjuk ide: 1966-ban 51 mű 745 ív terjedelemben, 1967-ben 73 mű 1150 ív terjedelemben, 1968-ban pedig (a terv szerint) 117 mű 1433 ív terjedelemben.

Beszédesek a részletek is: 1950—1967 között a kiadó összesen 436 eredeti művet adott ki mai romániai magyar íróktól; különböző sorozataiban 152 magyar és 92 román klasszikus mű, a két világháború közötti romániai magyar irodalomból 56 mű, a világirodalomból pedig (ide sorolva az egyéb jellegű kiadványokat is) 153 mű jelent meg. A húsz esztendő alatt a kiadó számos népszerű sorozatot gondozott. Kiadásában jelent meg a Haladó Hagyományaink (1952—1957 között), a Kincses Könyvtár (1955—1964 között) s folyama-

Történeti tanulmánygyűjtemény* jelent meg a közelmúltban, mely az Akadémia marosvásárhelyi kutatóbázisa egyes munkatársainak tudományos tevékenységét tükrözi. Ez a tudományos intézet 1956-ban létesült, kezdetben két — orvosi és történeti — osztállyal. Az utóbbi tevékenység középpontjában hazánk történetének főleg helyi jellegű tanulmányozása áll. A munkatársak zömében eredeti és jelentős adalékokkal járultak hozzá egyes történeti kérdések tisztázásához, értékesítve a gazdag helyi dokumentum-anyagot is.

A kötet hat tanulmányt foglal magában. Az első: *A székelyek társadalmi és gazdasági mozgalmának kérdései az 1562-es felkelés előtt* — szerzője Bözödi György. Behatóan vizsgálja az erdélyi feudalizmus gazdasági és társadalmi életét a XVI. század első felében, különös hangsúlyt helyezve a székely székerek kérdésére, mely eddig eléggé elhanyagolt volt. A tömegmozgalmak alapvető vonása — hangsúlyozza — mindenütt azonos: az elnyomott parasztság harca a hűbéri elnyomás ellen. Jellemző, hogy a mozgalom fő ereje, a parasztság mellett más kizsákmányolt rétegek — a városi szegények, a bányák dolgozói és néha a kisenemesség is — részt vettek ezekben a küzdelmekben. Figyelmet érdemel — mutat rá a szerző —, hogy a székely parasztságnál már a XVI. század első felében találkozunk az osztályharc olyan jelenségeivel, amelyek alapjában véve a kapitalizmusra jellemzőek: vagyis megjelenik a szegényparasztság elkülönült akciója a parasztság általános mozgalmának keretében. Ilyen helyzetre utal például a mezőgazdasági munkások sztrájkja a bölöni (Kovácszna megye) parasztsztrájk megmozdulásában.

Bözödi megemlíti, hogy a XVI. század első felében az oszmán kiszolgáltatottság elleni harc mint új igényző jelenik meg a parasztság harcának okai között. Felsorolja az illető korszak nagy parasztmegmozdulásait — az 1514-es Dózsa György vezette parasztháborút, az 1515. évi szlovéniai felkelést, a nagy német parasztháborút, az „Iván cár“ vezette szerbiai felkelést, az 1525—1526. évi szlovákiai bányamunkásmozgalmat, az 1554—1555. évi dobrudszai török és keresztény parasztsztrájk felkelését —, és arra a következtetésre jut, hogy a székelyek 1562-es felkelése szervesen kapcsolódik a XV. és XVI. században Európa-szerte kibontakozó antifeudális mozgalmakhoz, de különösen szoros szálak fűzik mind az erdélyi parasztság nagy megmozdulásaihoz, mind az 1563- és 1564-es években Moldvában és Havasalföldön lezajló mozgalmakhoz. Néhány évtized leforgása alatt csupán Erdélyben a Dózsa György vezette parasztfel-

* *Studii de istorie. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București, 1968.*

kelésen kívül számos más jelentős tömegakció zajlott le: így a Székely János vezette 1513-as, valamint az 1556-os szebeni és az 1557-es brassói.

A székely társadalom szociális és gazdasági életében a XVI. század első felében végbement változásokat elemezve a szerző újlag hangsúlyozza annak az engelsi tételnek az igazságát, hogy a feudális államot a nagy földbirtokok hozták létre és nem fordítva. A székelyeknél is, mint bárhol Európában, a nagybirtokok osztlánya a faluközösségekből emelkedik ki úgy, hogy elsajátítják a falu többi lakója munkájának gyümölcsét. A parasztság elnyomása fokozódásának ebben a korszakában a székely társadalmon belül az osztályharcnak különféle megnyilvánulásaival találkozunk: ilyen a szökés — Moldvába és Havasalföldre való kivándorlás —, munkamegtagadás, a törvények „megszégyenítése”, és ezek a legmagasabb fokú harci formában, a felkelésben csúcsosodtak ki.

Kocziány László Borsos Tamás, történétíró és diplomata (1566—1634) című tanulmánya érdekes részleteket tár az olvasó elé az ismert marosvásárhelyi városbíró történétírói és diplomáciai tevékenységéről, melyet a XVI. század végén és a XVII. század elején fejtett ki Dél- és Délkelet-Európában, amely terület akkor a három nagyhatalom: a Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom és a Lengyel Királyság érdekeinek ütközőpontja volt.

Erdély ebben az időben történetének egyik legmozgalmasabb korszakát élte. 1600 elején egyesült Havasalfölddel és Moldvával Vitéz Mihály történelmi jelentőségű akciója eredményeként. A vajda meggyilkolása után az erdélyi fejedelemség a szakadatlan belső harcokon, a külső beavatkozások fokozódásának és a nép szenvedéseinek és elszegényedésének drámai időszakán ment át. Ebben az időben került az erdélyi fejedelmi székbe török, moldvai és havasalföldi segítséggel Bethlen Gábor, és uralkodik 1613 és 1629 között. Fő politikai céljának tekintette a törökkel való barátság fenntartását, szoros együttműködést Moldvával és Havasalfölddel és az aktív Habsburg-ellenességet. Politikájának valóráváltásában hathatós segítséget jelentett Borsos Tamás volt marosvásárhelyi városbíró diplomáciai tevékenysége. E „bölcse szelva, ügyes alattvaló” szerényen meghűződva a nemesi családok tagjaiból származó magasrangú államférfiak árnyékában, Erdély követeként lázas tevékenységet fejtett ki a Portánál. E minőségében fáradhatatlanul küzdött uralkodója terveinek megvalósításáért. Ugyanakkor jelentős erőfeszítéseket tett más szomszédos országok, elsősorban Moldva, Havasalföld és Lengyelország érdekében is. Különösen sokat tett a román országok támogatására, s ennek természetes következménye volt kapcsolatuk erősödése a köztük fennálló barátsági szerződés alapján.

Diplomáciai tevékenysége, polgári működése mellett — mint városbíró kemény harcot folytatott a főnemességgel a városi lakosság jogainak védelmében — Borsos Tamás jelentős történelmi munkákat hagyott hátra, így önéletrajzát *Vita vel potius peregrinatio totius vitae Thomae Borsos de Maros-Székelyvásárhely*, mely magában foglalja az 1594

tosan jelenik meg a Magyar Klasszikusok, Romániai Magyar Írók, Román Írók, Forrás, Horizont és Drámák-sorozat, Horizont és kötetes hazai magyar írók sorozata az 1966-os 4, és az 1967-es 7 kötetével szemben 1968-ban 10, 1969-ben pedig 12 kötetet jelentet meg, a Romániai Magyar Írók sorozat 1967-ig megjelent 21 kötetéhez csak 1968-ban újabb 12 csatlakozik, a Horizont-sorozat 1966. évi 8 és 1967. évi 16 kötetével 1968-ban és 1969-ben évi 24 kötettel gyarapodik. A régi erdélyi magyar irodalom hagyományainak anyagából többek között Kemény Zsigmond naplója, Bölöni Farkas Sándor utleírásai és Borsos Tamás naplója látott napvilágot.

A húsz esztendő hazai magyar könyvkiadása valójában a felszabadulás óta kibontakozott romániai magyar irodalom seregszemléje, a szorgos munkában csak egy percnyi megállással megünnepelt évforduló nemcsak egy szerkesztőség munkaközösségének, hanem az egész magyar irodalomnak, sőt a sokszáz kötet olvasóinak is ünnepe.

◆ A 60 éve alapított Văleni de Munte-i szabadegyetem újra megnyitotta kapuit. Működése, amelyet 1914-ben a háború, 1940-ben pedig alapítójának, Nicolae Iorgának meggyilkolása szakított félbe, valamint kor évről évre megújuló alkalom volt arra, hogy a tudományos munka hazai és világszerte eredményei az érdeklődők szélesebb köre előtt is ismertté válhassanak, mégpedig a tudós és közönsége személyes kapcsolatának pozitív hatását felhasználva. Alapításakor az a iorgai koncepció öltött bennet testet, amely a szellem embereit s a tudomány eredményeit a nép felemelésére ki-

krónika

vánta sorompóba állítani, s valóban, az ország minden sar-kából összesereglett hallgatók (elsősorban tanárok, tanítók) nemcsak hallgatói, hanem továbbvivői is voltak a szabadegyetem programjában oly sokoldalúan jelenlevő román tudományosság eredményeinek. A vonzást azonban nemcsak neves tudósok (G. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu, A. D. Xenopol, Vasile Pirvan, I. Cantacuzino és mások) aktív jelenléte, az értékes előadások és termékeny véleménycserek alkalmá jelentette, de az a — szintén Nicolae Iorgától eredő — lehetőség is, hogy a legkülönbözőbb vidékek értelmiségie találkozhattak itt egymással.

A tudós professzor figyelme e tekintetben a román néppel együttélő magyarságra is kiterjedt, s így került kapcsolatba a szabadegyetem munkájával Bitay Árpád, előbb hallgatóként, majd 1925-től 1937-ben bekövetkezett haláláig szorgalmas és fáradhatatlan előadóként. Bitay szerepén keresztül számunkra Váleni de Munte az együttélés és a baráti kapcsolatok szorosabbra fűzésének, a kölcsönös megismerésnek évről évre megismétlődő alkalmá volt, s ezeket az alkalmakat a Iorga által oly nagyra becsült Bitay Árpád csodálatra méltó munkabírással használta ki. A szabadegyetem túlnyomó többségében román értelmiségi hallgatósága előtt az alig több mint egy évtized alatt átfogta a magyar nép múltjának, irodalmának, művelődésének számos fontos momentumát és személyiségét (Báthori István, Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Pázmány Péter, Kazinczy Ferenc, Katona József, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Madách Imre, Orbán Balázs), különös figyelmet fordítva a román és magyar nép közös hagyomá-

és 1611 között lefolyt események krónikáját, valamint első és második törökországi küldetésének naplóját *Itinerarium ad fulgidam Portam Ottomanicam* címen. E két útinapló tulajdonképpen — mutat rá Kocziány — nem egyéb, mint dokumentumgyűjtemény; különféle feljegyzések, melyeket szerződéskötések alkalmából állított össze, számos levél és ezekhez hasonló, mindmegannyi fontos történeti forrás.

Valeriu Nițu *Adalékok Timotei Cipariu könyvtári tevékenységének értékeléséhez* című tanulmányában az erdélyi tudós sokrétű tevékenységének egyik jelentős oldalát mutatja be. A lelkes könyvbarát Cipariu fáradtságos munkával az ország egyik legjelentősebb könyvtárát hozta létre. Rendkívüli képességei lehetővé tették, hogy sokoldalú ismeretei mellett megtanuljon magyarul, franciául, olaszul, angolul és németül, jártasságra tegyen szert a görög, latin, héber nyelvben, hogy egyedül tanulmányozza az arab, szíriai, perzsa és török nyelveket, s mindezek ismerete segítette széles körű filológiai és történeti kutatásaiban, valamint orientalista és könyvészeti tevékenységében.

A szerző véleménye szerint Cipariu sokrétű munkásságának körülhatárolása lehetetlen a gazdag könyv- és kéziratalapítvány aprólékos tanulmányozása nélkül. A könyvtár és kézirat anyag, amely — sajnos — csak részben maradt ránk, meggyőző bizonyítéka annak, hogy Cipariu szenvedélyes kutató volt. A balázsfalvi iskolák kiemelkedő szerepet játszó tanárát, a sok irányban tevékenykedő tudóst méltán állíthatjuk Dimitrie Cantemir, B. P. Hasdeu és más jelesek személyiségével egy sorba. Cipariu a román nép kulturális egysége megszilárdításáért harcolt, a régi román könyvnyomtatás termékeinek, valamint a különféle nyelvű kiadványok egyik legelső tanulmányozójának, fáradhatatlan gyűjtőjének bizonyult.

Fuchs Simon — az ő szerkesztésében jelent meg egyébként az egész kötet — *A XIX. század végi Marosvásárhely iparának és munkásságának történetéből* című tanulmánya azokat az általános gazdasági, társadalmi feltételeket taglalja, melyek döntő módon meghatározták a munkásmozgalom megjelenését és fejlődését. Külön aláhúzza a helyi sajátosságokat, és pedig a jelentékeny feudális maradványok fennmaradását. Kimutatja, hogy az erdők, melyek a természeti gazdagság fő forrásai voltak, hosszú időn át a nagybirtokosok és a székely faluközösségek tulajdonában maradtak, s ez jelentősen akadályozta a nagyipar kifejlődését. Megállapítja, hogy a nagyipar késői megjelenése és akadozó fejlődése ebben a városban rányomja bélyegét a modern proletariátus ottani születésére és a munkásmozgalom természetére is, valamint magyarázatot ad fejlődése hátramaradottságára Erdély ipari központjaihoz viszonyítva.

Turzai Mária *A párt vezette erdélyi legális sajtó a fasiszta veszély elleni harc éveiben* (1934—1936) című tanulmánya érdekes adatokkal szemlélteti, hogy a kommunista, antifasiszta, illegális és legális, szocialista, szociáldemokrata és radikális polgári sajtónak milyen különleges érdemei vannak a hitlerista-elle-

nes léggör megteremtésében Romániában 1934 és 1936 között. A központi és helyi pártvezetetek kezdeményezése és vezetése mellett több mint kétszáz legális és illegális sajtótermék jelent meg románul, magyarul és más nemzetiségek nyelvén. A szerző részletesen elemzi a lapok működését és szerepét.

Ioan Chiorean *A román nemzeti front és a La Roumanie Libre újság szerepe és tevékenysége a francia ellenállási mozgalomban* című tanulmánya zárja a sort. A szerző, miután szemlélteti, hogy a francia antifasiszta ellenállási mozgalomba kezdettől fogva számos romániai hazafi kapcsolódott be — egyesek a spanyol köztársaság megvédéséért folytatott harc önkéntesei, mások a Franciaországban élő romániai emigránsok soraiból kerültek ki —, beszámol egyes kommunista hazafiak, mint Nicolae Cristea, Călin Ion, Iosif Clisci, Andrei Sas Dragu, Boczor József, Lazár Alexandru hőstetteiről, akik a legelső antifasiszta alakulatokban harcoltak. Részletesen leírja a romániai emigránsokból 1941-ben létrehozott FTP csatáit. Ez az alakulat Párizs környékén fejtette ki tevékenységét, Nicolae Cristea, majd ennek hősi halála után Iosif Clisci vezetése alatt. Adatokat közöl a Traian Vuia tudós vezetése alatt szervezett franciaországi Román Nemzeti Frontról. A továbbiakban a szerző feltárja az 1943 októberében román és francia nyelven Párizsban illegálisan megjelenő *La Roumanie Libre* című antifasiszta lap tevékenységét. A franciaországi Román Nemzeti Front alapító tagjai közé tartozott Traian Vuia mellett Gheorghe Vasilichi, Victor Ionescu (a Front főtitkára) és Adorján György. Ez utóbbi, valamint Radu Macriș, Nicolae Pop és N. Marinescu alkották a *La Roumanie Libre* első szerkesztői gárdáját.

A romániai hazafiak részvétele a francia ellenállási mozgalomban, a Román Nemzeti Front, valamint a *La Roumanie Libre* című újság tevékenysége kifejező megnyilvánulása a proletár internacionálisznak, szép példája a nemzetközi antifasiszta harc, valamint a romániai dolgozók szabadságért és függetlenségért folytatott harca egybekapcsolásának, a romániai haladó erők és a francia nép barátságának.

*

A tanulmánykötet számottevően gazdagítja a hazai történeti szakirodalmat. A szerzők érdeme, hogy sok eddig ismeretlen dokumentumot tettek a történelemtudomány közkincsévé. Kívánatos volna a kötet magyar nyelvű kiadása is.

Gheorghe I. Bodea

Kísérleti lélektan

A lélektani kísérlet túlhaladja a mindennapi empirikus gondolkodás és megfigyelés lehetőségeit: mennyiségi összefüggése és minőségi integrációja a pszichikum megfigyelt jelenségeinek. Bizonyos lelki jelenségek és folyamatok azonban (így az alkotó tevékenység, az érzelmi élet) épp rendkívüli összetett-

nyainak, kapcsolatainak vonatkozásaira.

Most, amikor az újraéledő szabadegyetem első előadásai zajlanak, rajtunk is áll, hogy a tudományos tájékoztatás, a termékeny eszmecsere, a tudós és az érdeklődő kapcsolata mellett Văleni de Munte a román nép és a nemzetiségek testvéri kapcsolatának s kölcsönös megismerésének munkáját is továbbvigye. A Văleni de Munte-n szívesen látott Bitay Árpád félbeszakadt munkáját nekünk kell folytatnunk.

◆ „Az utolsó gentleman“ — a neves angol író, Harold Nicolson — ez év első felében meghalt, írói dicsősége és népszerűsége azonban halála után is folyton nő, Fia, Nigel gondozásában most jelent meg naplójának és leveleinek harmadik kötete, amely az 1945—1962. évekre terjed ki *The Later Years: 1945—1962. Volume III of the Diaries and Letters of Harold Nicolson*. Naplója és levelei érdekes betekintést nyújtanak e finom lelkű, szellemen író és politikus magánéletébe, gondolkodásába, ugyanakkor fontos történeti momentumokat is tartalmaznak.

Például 1945. augusztus 2-án, visszatérőben a potsdami értekezletről, az Egyesült Államok akkori elnöke, Harry Truman és külügyminisztere, James Byrnes megszakitottá útját az angliai Plymouthban, ahol az angol király villásreggelit adott tiszteletükre. Nicolson, aki a fogadáson részt vett, a következőket jegyzi fel naplójába: „Truman alacsony, szögletes, egyszerű ember, nyílt tekintettel néz annak szemébe, akivel beszél. Byrnes, a külügyminiszter locsi-fecsi... A pincérek jelenlétében kezdte tárgyalni az atombomba közeli ledobását. Mivel ez hét lakattal őrzött titok volt, a ki-

krónika

rály valósággal megdermedt.
»Azt hiszem, Mr. Byrnes —
mondotta a király —, ezt a na-
gyon érdekes problémát a ké-
vé alatt kellene tárgyalnunk.«

Hasonló mozzanatokot tár-
fel az angol és amerikai köz-
élet, írói és művészi társadalom
sok más jeles képviselőjéről.
Ugyanakkor leveleiből kitűnik
magas erkölcsi felfogása, a
rasszizmus és sovinizmus min-
denfajta változatának elítélése.

◆ „A kiállításrendezés maga
is művészet” — jelentette ki
Jean Gabus, a világhírű neu-
châtelői „Afrika néprajza”-mú-
zeum igazgatója, aki a mint-
egy kétszázéves szakszerű
gyűjtőmunka nyomán kiala-
kult, egyedülálló múzeumának
anyagából nemrég rendkívül
érdekes kiállítást rendezett Bu-
karestben. Kijelentését teljes
mértékben alátámasztotta nem-
csak ez a bukaresti Fekete Af-
rika-kiállítás, hanem a koráb-
ban több európai fővárosban
megtrendezett Henry Moore-ki-
állítás is.

Gabus nézete szerint a mű-
tárgy maga igazi egyéniség, s
nekünk arra kell törekednünk,
hogy a mai néző elé állítva,
megteremtsük benne realitá-
sának érzetét, azaz hogy visz-
szaadjuk a műtárgyat annak
a környezetnek, amely termé-
szetes életformája volt. A ki-
állításrendező művészetének
elengedhetetlen része, hogy a
tárgy leghatásosabb, a benne
rejlő művészi értékeket legin-
kább kidomborító elhelyezését,
beállítását megtalálja. Az el-
helyezés magassága, megvilági-
tása, beillesztése a szomszédos
tárgyak környezetébe, adott
esetben „valós” létkörülmé-
nyeinek megteremtése, egyes,
különösen jellemző részleteinek
fényképzései kinagyítása,
mind-mind hozzájárul a ha-
táshoz.

ségük miatt csak részlegesen közelíthetők meg kísér-
leti úton.

A kísérleti módszer a századfordulón csupán a
klasszikus pszicho-fiziológiára korlátozódott, az azóta
eltelt idő alatt azonban áttért a pszichikus folyama-
tok belső törvényszerűségeinek vizsgálatára. Az em-
beri motiváció, az értelmesség foka és más kérdések
már megközelíthetőek pontos kísérleti eljárásokkal.

Karl Bühler német pszichológus a század eleje
pszichológiájának helyzetét Babel tornyának építésé-
hez hasonlította. Pszichológia valójában nincs — ál-
lapította meg —, hanem csak pszichológusok és pszí-
chológiai irányzatok, valamint viselkedés- (behavior),
alak- (Gestalt) és szellemtudományos (verstehende)
lélektan. Ludwig Klages pedig azt kifogásolta (1910),
ami a pszichológia önállósulásának egyik feltétele
volt: hogy nem a lelket, hanem a lelki folyamatokat
tanulmányozzák. A század eleji konkretizáló törek-
vések a pszichológia további differenciálódásához ve-
zettek: megjelenik a patopszichológia (Janet), a pszi-
choanalízis (Freud), az individuálpaszichológia (Alfred
Adler, Jung, Klages), a társadalompszichológia
(McDougell) és így tovább. A pszichológia differen-
ciálódása folytatódik, megcáfolva azt, amit Ch. Spear-
man mondott (1927), hogy a tőle kezdeményezett
faktor-analízis nem egy új pszichológiai iskola kez-
detét jelenti, hanem a pszichológiai iskolák végét.

A következetesen kísérleti lélektani iskola talajá-
ból nőttek ki világszerte, de nálunk is az utóbbi évek
termékei. Megnövekedett az olyan fordítások száma,
amelyek egy-egy specifikus terület, egy-egy nemzet-
közi tekintélyű szerző (Wallon, Piaget, Sz. L. Rubin-
stein, Woodworth, Fraisse és mások) munkásságának
szélesebb körű megismerését teszik lehetővé a hazai
román és magyar nyelven olvasók táborá számára.
A fordítások közül kétségtelenül egy lélektani kísér-
letekről szóló monográfia: R. S. Woodworth—Harold
Schlosberg *Kísérleti pszichológiája** a legfigyelemre-
méltóbb. Woodworth 1910-ben kezdte írni művét.
Ennek utolsó kiadása (amiből a magyar nyelvű fordít-
ás készült) 1961-ben, halála előtt egy évvel jelent
meg Schlosberg közreműködésével.

A *Kísérleti pszichológia* második kiadásához írt
(1954) előszóban olvashatjuk, hogy a szerzők 1949-ben
elhatározták, hogy az 1938-as első kiadást átdolgoz-
zák. Kivitelezés közben kitért, hogy sokkal több egé-
szen új rész megírására van szükség, mint amennyire
számítottak. A legrészletesebben az érzékelés és a tan-
ulás problémáját tárgyalják, ami érthető is, hiszen
ez volt a lélektani kísérlet első tárgya. E két problé-
mán kívül (a munka terjedelmének 70%-át ennek
szentelik) kitérnek még az asszociáció, a figyelem,
a gondolkodás, a reakció-idő és az érzelmek kísér-
leti kutatásának ismertetésére is.

A tárgy természetére és rendkívül gyors fejlődé-
sére jellemző, hogy a szerzők meggyőződéssel állít-
ják: „az ilyen típusú könyvet, amely a kutatás egyik
állandóan és intenzíven művelt területét öleli fel,
legalább egyszer évtizedenként át kell dolgozni”. Nem-

* Robert S. Woodworth—Harold Schlosberg: *Kísér-
leti pszichológia. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1966.*

Kántor Lajos

Vallomások Móricz Zsigmond

csak bővíteni, de átdolgozni, ezen van a hangsúly. A két kiadásban az átdolgozás ellenére is közös az, amit a szerzők általános elméleti vagy módszertani nézőpontnak neveznek, és amelyet mint eklektikus megközelítési módot jellemeznek. Az eklektikus jelleget a következőképpen értik: „Ha mindenáron valamilyen nevet akarnánk adni ennek a megközelítési módnak, talán legmegfelelőbbben *hasznosságának* nevezhetnők. Határozottan előnyben részesítettük az objektív adatokat, de semmiféle »tabut« nem alkalmaztunk az olyan anyaggal szemben sem, amely az introspekciónál származik, ha ez segítheti a pszichológust mindannak megértésében, amit az ember viselkedésére irányulóan tesz. Hasonlóan a matematikai analízist is csak annyira használtuk fel, amennyire annak hasznossága nyilvánvaló volt, anélkül, hogy azt valamilyen kulcsnak tekintettük volna.“

Woodworth a dinamikus pszichológia legfőbb képviselője (*Dynamic Psychology*. New York, 1918). A dinamikus pszichológia nemcsak a viselkedés (behavior) leírására, hanem főként az ilyen vagy olyan típusú viselkedés bekövetkezésének „miért“-jére, motivációjára irányítja a figyelmet. Így olyan magyarázó pszichológiának tekinthető — állapítja meg Alexandru Rosca (*Motivele acțiunilor umane*, 1943) —, amely a dinamikus pszichológián kívül a neurofiziológia magyarázó elveit is szem előtt tartja.

Mennyiben és hogyan haladja túl a lélektani kísérletet a mindennapi, empirikus gondolkodás és megfigyelés lehetőségeit? Próbáljuk meg ezt a kérdést a *Kísérleti pszichológia* egyik, *Asszociáció* című fejezetének alapján nyomon követni. Az asszociáció problémájának története Arisztotelészig nyúlik vissza. A kérdés kísérleti kutatása azonban csak a XIX. század második felének közepétől kezdődik, és a genetikus Francis Galton nevéhez fűződik. Már ő megállapítja (1880): „Sajátos világozással leplezik le ezek az ember gondolatainak az alapjait, láthatóvá teszik lelki anatómiáját, élénkebben és igazabban, mint ahogyan magát a világnak megmutatni szeretné.“

Valóban, ha csak három ember szabad asszociációit (vagyis azokat a szavakat, amelyek bizonyos idő alatt eszükbe jutnak) hallgatjuk is végig, azonnal érezzük az egyéni különbségeket. De az egyéni különbségek mibenlétének kifejezését, diagnosztikai értékének tisztázását csak a későbbi részletes ilyen irányú pszichológiai kísérletek oldották meg. Kimutattak olyan általánosan érvényes (azaz nagy valószínűségű) sajátosság-mutatókat, amelyek segítségével — a tőlük való eltérés függvényében — diagnosztizálni lehet az egyéni sajátosságokat. Ilyenek: az asszociálás ritmusának (reakció-idő), az asszociációk gyakoriságának (megszokottságának, közkeletűségének) és jelentésbeli viszonyainak (mélységüknek és felszínességüknek), illetve összefüggésüknek (korrelációjuknak) a mutatói.

Az asszociációs kísérleteknek egyik jól ismert változata a Kent—Rossanoff-féle eljárás (1910). Lényege a következő: a vizsgált személy azt az utasítást kapja, hogy amikor majd hallja a hívószót (amit a vizsgálatvezető ejt ki), mondja ki azt a szót, ami erről eszébe jut (egyszavas, szabad asszociáció). A szer-

Az utóbbi években egyre bővebb Móricz-irodalomban, kortársak és életrajzírók váltakozó tanúságtételekor, meg kellett végre szólalnia a mai „gondolati“ iránzatnak is, hogy hidat verjen szétágazó felfogások közt, s a közösgyეთemes jelentőségét emelje ki, mindazt, ami a Móricz-műben termékenyítően időtálló újabb nemzedék-hullámok számára is. Kántor Lajos „epika és líra határvidékén“ pásztázza át a gazdag témát, s merész — de jól alá is támasztott — érveléssel a legnagyobb magyar epikusként tisztelt Móricz Zsigmondot a lírikusok közé sorolja, József Attila ekvivalens társává teszi, s azzal a régi egyoldalúsággal is szembe fordul, mely Móriczban „a parasztság íróját“ dicsérte vagy bélyegezte meg. A kismonográfia új, friss, érdekes képet ad szeretteit írónkról, aki egy-egy regénye fejezeteit maga is hol „énekek“-nek, hol „zsolnárok“-nak címezte. (Ifjú-sági Könyvkiadó, 1968.)

Victor Eftimiu

Bécsi szerelem

„... Arkangyal volt, de a szárnya viasz... Nem repülhet magasra, a magányosságok napja túlon túl perzselő“ — fogalmazza meg az elbeszélő a művész Ikarusz-sorsát. Narcis, Bukarest rajongott tenoristája művészi tanácsadó-jával a „valcerek városa“-ba érkezik. A császár város külföldi sikerek, szerződések reményét csillanítja meg a művészen. Szárnybontogatását egy amerikai bankár feleségével napok alatt fellobbanó szerelme ösztönzi. E bécsi szerelem mámoren búvkörében már-már elfogadja a montreali opera szerződését. Végül elhivatottsága mégis felülkerekedik, s a

téka

századeleji Bukarest pénztele-
len, bizonytalan művész-életét
vállalja a külföldi szereplések,
dollár-özön helyett. A Jékely
Zoltán fordította megkapó lí-
rai szövegben gondolatébresztő
regényre talál az olvasó. (Iro-
dalmi Könyvkiadó, 1968.)

D. Tudor

Romula

D. Tudor, a bukaresti egye-
tem professzora, a római kori
Olténia szakavatott ismerője,
értékes tanulmányban foglalja
össze mindazt, amit a régészet
és a történettudomány Olté-
nia egyik legfontosabb római
kori városáról, Romuláról ismer.
Az ókori Romula, a mai
Reşca falu helyén, a kereske-
delmi és katonai utak csomó-
pontjában feküdt. A szerző
ezután áttekinti a régészeti
kutatások történetét, majd a
fontosabb régészeti nyomokat
és leleteket, a római várost,
két rekonstruálható középüle-
tet és az egykori város nekro-
poliszát mutatja be. A köny-
vet jó kivitelezésű, gazdag il-
lusztrációs anyag zárja le.
(Meridiane, 1968.)

Radu Tudoran

Árad a Duna

Egy Miltiade nevű nemzet-
közi kalandor, akinek az ál-
lamosítás napján forró lett a
lába alatt a talaj, külföldre
készül szökni Anna Odet-
tel. A lány azonban Bu-
karestből kereket old, és visz-
szamegy a dunai kikötőváros-
ba, ahonnan elszármazott. De
ne vágjunk a szerző szavába,
aki 687 oldalon át fenn tudja
tartani az érdeklődést egy iz-
galmas mesefolyam iránt, s az
úgy árad, mint a Duna,
amelytől a nevét vette. Tudor-
an a vizek költője. Dagadó
vitorlákkal járta körül Dar-
win nyomán a világot, s most

zók összeállítottak egy — 100 közismert angol főnév-
ből és melléknévből álló — listát, amelyet 1000 sze-
mélynek exponáltak. Nemcsak jegyezték a válaszokat,
hanem a reakció-idejüket is mérték. A kapott vá-
laszok (100 000 asszociáció) elemzése alapján statisztikailag felbecsülhető és matematikailag kifejezhető az asszociációk mindhárom típusú sajátosság-mutatója.

Az így kapott adatokat azután „mértékegységként“ fel lehet használni csoportos (gyermekek—felnöttek, férfiak—nők, normálisak és idegbetegek, szellemi fogyatékosok—értelmesek) és továbbmenően az egyéni különbségek felbecsülésére. Azoknak a sajátosságoknak a kimutatása, amelyek a csoport jellegétől függetlenül, azaz általánosan érvényesek az asszociáció különböző mutatóinak egymáshoz való viszonyára, felfedi azok mechanizmusát, valamint más lelki folyamatokkal (emlékezés, gondolkodás, érzelmi élet) való kapcsolatát.

Az utóbbi években — és ezeket az adatokat természetesen R. S. Woodworth és Harold Schlosberg monográfiája már nem tartalmazza — a Shannon-képlet alkalmazása lehetővé tette e három sajátosság-mutatónak egy mutatóba való sűrítését.

A Kísérleti pszichológia nem tartalmazza sem az alkalmazott kísérleti lélektan, sem pedig a tesztvizsgálatok eredményeit. A szerzők a variáció és a faktoranalízis apparátusát modern statisztikai bűvészkedésnek nevezik és nagy mértékű fenntartással kezelik, ami tekintetbe véve az ilyen irányú kutatásoknak az 1950-es évekig elért fejlettségi szintjét, érthető, de egyben túlhaladottnak is tekinthető. A matematikai módszereket azóta a pszichológiában is széleskörűen alkalmazzák.

A reakció-idő mérésével feltárt sajátosságok, valamint az érzékelési törvényszerűségek ismerete elsősorban a munkafolyamat megszervezésében, a munkagépek kivitelezésében nyújt döntő szempontokat; a pszichológia feltárta tanulási modellek a kibernetikus gépek működési elveiként szolgálnak; a probléma-megoldás törvényeit az oktatás megszervezésében használják fel.

A kísérleti lélektan célja végső soron megragadni a cselekvő embert. Ezt „a véges, korlátozott, befolyásolható, az objektív körülményektől függő és az azokat megteremtő lényt. Ezt a szenvedő, szükségleteitől mozgatott, szükségyszerűségnek alárendelt, de választási lehetőséggel rendelkező, cselekvő és ezért szabad lényt. Akinek elvileg lehetséges vállalnia a felelősséget és gyakorlatilag szükséges elviselnie a következményeket mindazért, amit megtett és amit megtenni elmulasztott“ (Sz. L. Rubinstein).

Fodor Katalin

Álomtól a felfedezésig

Selye János könyve* nem „szabályos mű“, nem önéletrajz — noha gazdagon tartalmaz önéletrajzi ele-

* Hans Selye: De la vis la descoperire. Despre omul de știință. Editura medicală. București, 1968.

meket —, nem napló, sőt még esszének sem tekintethető, bár ezzel a kifejezési formával tartja a legtöbb rokonságot (gondolatgazdagság, közvetlen hang, szubjektivitás). Ez a szabálytalanság azonban nem valami divatos „rendhagyó” jelleg, s nem modorosságból, hanem a felfedezés önelemző geneziséből adódik. A levélzerű bevezető így szól — többek között — Johnhoz, akit millió fiatal címmel azonosíthatunk: „... azt mondtad, kutató akarsz lenni, mint én. Elküldöm hát neked ezt a kötetnyi lazán odavetett feljegyzést, amelyben az elmúlt harmincöt év folyamán a tudományról és a tudásról alkotott benyomásaimat rögzítettem.”

Mindnyájan érezzük a tudományos-műszaki forradalom iramát a „gyorsuló időben”, s tudjuk, hogy lépten-nyomon kísért a lemaradás veszélye. Éppen ezért izgalmas kérdés: miért lesz valaki kutató, ki legyen kutató, hol dolgozzunk, hogyan dolgozzunk, hogyan gondolkozzunk, hogyan olvassunk?

A középiskolás, az egyetemi hallgató vagy a fiatal kutató a tudományos munkák halmazában nem mindig találja meg az összképet, hiszen manapság ugyanazon tudományág különböző területein szakosodott kutatók sem értik egymás nyelvét; kísért a merev elszigetelődés is, amely előidézheti a tudomány és a kultúra válságát. Ismert az a snow-i megállapítás, hogy a jelenlegi merev oktatási rendszer és „két kultúra” várába zártan elég keményen kell törekedni „önmagunk betájolására”.

A Kanadában élő tudós könyve közelebb visz e betájoláshoz, a széles sugarú gondolatiságon alapuló összképhez. Mert Selye nemcsak a biológushoz vagy az orvoshoz szól, hanem minden művelt olvasóhoz, amikor az összkép-keresésben a modern ember belső lényegét érintő módszertani kérdéseket boncolgatja. A kutató orvos a tudományos munka legfontosabb feltételének a távlatok kijelölését tartja: „... perspektívákra van szükségünk, hogy kijelölhessük a lényeges pontokat az összképben.” Összkép és távlatok nélkül nem alakulhat ki a részleteket értékesíthető látásmód, ezt a tanulságot jegyezzük meg elsősorban Selye önvizsgálatából. Specializálódás felé mozgó körünkben a részletek útvesztője már nemcsak lehetőség, hanem valóság. A tudomány történetében mindig az egységes világgépbe illesztett kutatás hozza a legjobb eredményt. Selye János stressz-elmélete is példát szolgáltat az egységes, részleteket összegező kutatás sikerére.

A stresszt Selye szemléletesen az élet sójának tekintti, amely minden hangulatváltozókör és tevékenységben jelen van, megbetegítő vagy vérpezsdítő hatással. Életünk folyamán szüntelenül alkalmazkodnunk kell a körülményekhez, mert a stressz lényegében „az étellel járó elhasználódási folyamatok egysége”. Selye és munkatársai kutatásainak során vált ismertté, hogy számos betegség — így a magas vérnyomás, reumatikus, szív- és vérérdényrendszeri vagy vesebetegség — a szervezet hibás alkalmazkodásának következménye, tehát mindezek elsősorban adaptációs betegségek. A stressz mint gondolati egység ily módon magában foglalja a szervezet és a környezet kölcsönös viszonyát is.

a Dunán indítja el képzeletének hajóit. Fáskerthy György hű útítársa, és elfeledtetni velünk, hogy fordítást olvassunk. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Földes László

A lehetetlen ostroma

Dsida Jenő, Szabédi László, Költészetéről, Eugene O'Neill munkásságáról, Franz Kafkáról, J.-P. Sartre önéletrajzi művéről, A szavakról olvashatunk tanulmányt e tekintélyes kötetben. A könyv első részét alkotó háromszáz oldalon találkozzunk még Papp Ferenc, Tudor Arghezi, Létay Lajos, Balla Károly, Horváth Imre, Huszár Sándor, Székely János, Lászlóffy Aladár, Deák Tamás írásainak elemzésével, bírálatával is. A következő két részben a szerző a lehetetlent ostromolja: az egyes művek értelmezésén túl az esztétikai törvényeket kutatja. Ezt a száz oldalt minden esztétának, tollforgatónak, lobogni kész embernek olvasnia kellene. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Szöcs Kálmán

Papírhajók

Szöcs Kálmán harmadik megjelent verskötete. Tenger felé vezető útjai állomásokon haladtak át; a végcél azonban még nem érték el. Utóbbi kötete sem jelzi még a teljes kiforrottságot. Szöcs Kálmán gondolkodó ember. S hogy gondolatvilága mennyire átfo-gó és sokrétű, bizonyítják változatos témájú versei. A felvetődő problémákra érzékenyen reagál. Emlékei éppúgy uralkodnak felette, mint a jelen. Anyja haláláról és az elmenő „fajtisza szökeségről” egyformán halk hangon beszél. Csendes szavakkal utasítja el magától az ellomhulást,

téka

a városok örjítő forgatagát s az élet eldologiasodását. Verseire nyelvi hajlékonyság és érzékletes képek jellemzőek. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Olosz Lajos

Versek

Minden verse miniatűr remeklés, trambulín mindegyik, amelyről végtelen vizekbe kell ugrania az olvasónak — írta Dsida Jenő Olosz sajátos versépítéséről. Az olvasói s talán az irodalomtörténeti köztudatból is kivészöben levő költő verseinek gyűjteményes kiadása a Romániai Magyar Írók sorozatában segíti az újrafelfedezést. A Helikon írói csoportosulás e nem jelentéktelen költőegyénisége korai elhallgatásával kezdődött meg elfeledése, pedig költészetével a modern formanyelvi törekvések fősodrához tartozott. Szász János előszava szerint költészete a brechti lírával mutat rokonvonásokat. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Hermann Bengston

Grundriss der Römischen Geschichte mit Quellenkunde I. Republik und Kaiserzeit, bis 284 n. Chr.

A hírneves müncheni professzor kézikönyvnek szánt összefoglaló munkájának értéke abban áll, hogy szintetizálja a második világháború utáni gazdag régészeti, irodalmi és történeti kutatás eredményeit, ugyanakkor jól áttekinthető, alaposan dokumentált formában mutatja be a római történelem csomópontjait, ezek gazdasági, társadalmi és kulturális jelentőségét. Minden fejezet előtt összefoglalja az illető korra vonatkozó legfontosabb forrásokat és a

Selye ugyanakkor újonnan igazolja azt a manapság hevesen támadott tételt, amely szerint a tények és részletek az elmélettől kapnak értelmet és rendszert. Mert a tények fetiszizálása és az elmélet háttérbe szorítása korunk gondolkodásában szintén útvesztő, mint ahogyan téveszmékhez vezet a tények és adatok nélküli steril elméletesdi is. A selyei-gondolatrendszerben az elméletnek nagy szerepe van: „Az elmélet kapocs a tények között, összetartja őket, s új tényekhez vezet el bennünket.”

Persze, a „hogyan dolgozzunk?” és „hogyan gondolkozunk?” kérdésfelvetéskor maga Selye is ellentmondásokba bonyolódik, amikor — ismeretelméletileg nagyon is vitatható módon — a valóság tényeit absztraháló, általánosító gondolkodásnak mint a lényeg-feltárás eszközüének másodlagos szerepet juttat, és az „intuitív villanást” magasztalva, látszólag az intuíciónak elsődlegességét hangsúlyozza. Megállapítása szerint — s itt Einstein, Planck, Poincaré, Teller szerevételeire is hivatkozik —, a logikus gondolkodás viszonylag kevés felfedezést könyvelhet el magának, szemben az empirizmussal, mert a logika „...nem kulcs a természet rendjéhez, hanem csak katalógus az emberi agyban elraktározott természeti jelenségek galériájához”. Ha azonban „logikusan” tovább követjük gondolatmenetét, kiderül, hogy mégsem az intuíciónak elsődlegességének bizonyítására, hanem az empiria helyének pontos kijelölésére törekszik, s ennek során szenvedélyesen bírálja a gondolat üres járatait, öntobzódásait a maga alkotta sémákban.

Pedagógushoz és növendékhez egyaránt szól a szerzőnek az a tapasztalat szülte megállapítása, hogy „nem sokényt kell tudni kevés témáról, hanem néhány fontosényt sok témáról”. Enciklopédikus világképet nem alakíthatunk ki úgy, hogy a fától ne lássuk az erdőt. Selye szerint a fiatal kutatónak „...semmi másra nincs szüksége, mint két szemére, amellyel láthatja az erdőt”. Mert az alkotó munkának nem feltétlenül a bonyolult felszerelés és a technika az egyetlen biztosítéka, hanem a szellem ereje és minősége.

A mi fiataljainktól a rák, a szívbetegségek leküzdését, automata üzemek tervezését, bolygók meghódítását várja a társadalom. A vigasztalás — Plutarkhosz, Cicero, Seneca — kora messze mögöttünk maradt; a halál, száműzetés, szolgaság, szegénység, öregség ellen kevés már a vigasztalás, ehelyett a modern ember az élet meghosszabbítását, a szegénység és a kiszolgáltatottság teljes megszüntetését várja a tudománytól. Selye János könyvében az egyetlen „vigasztaló” tanulság az, hogy minőségi munkát bárki bárhol végezhet, ha tehetségét szenvedéllyel, erkölcsi hozzáállással, emberi integritásának teljes tudatában hasznosítja.

Fábián Ernő

Ez az igazi Nagy István, akit szerettünk, s aki most újra felforrósít. A *Sáncalja* éppen ezért nem is csak „önéletrajzi regény”, ahogyan az alcím jelzi, hanem teljes életmű, melyhez képest előjáték minden régebbi írás.

Gaál Gábor 1932-ben úgy mutatta be Nagy István egy kéziratát, mint amely „par excellence a kelet-közép-európai munkásregény az osztályharc mai szakaszán, történelem és irodalom... a konkretizálásnak azzal a páratlan tisztaságával, mely egyedülívé, sőt legelsővé teszi a dolgozók magyar nyelvű irodalmában”. A dokumentumirodalmi irányzat a fiatal munkásíró szűrkeségében és szűkszavúságában is felfedezte a kor nagy mondanivalóját, s a következő pályáiv egészen a szocializmus korszakáig be is váltotta a marxista irodalompolitika reményeit. Nagy István megszerezte nemcsak a baloldal becsülését, hanem az egész romániai magyar közönség érdeklődését is, Magyarországon új erőt adott a kettészakadt népi irodalom balszárnyának, s befutott a román irodalomban, mint a közös román–magyar népfeltörekvés proletárművésze. A kolozsvári külvárosokban és nyomortanyákon, kezdetleges műhelyekben szerzett ifjúkori keservek, a háborús gondok, a hadiárvaság szomorúságai éppen úgy ostorként hasítottak az olvasók lelkiismeretébe, mint a munkásmozgalmi hőskor, a rendőri és csendőri meghurcoltatások, a börtön minden regényességtől ment, naturalis-reális megjelenítései. Kerek osztálypanoráma volt ez, hű és ismételtetetlen, s *A Boldog utcán túl* karcolatai és novellái, a *Külváros* és *A szomszédság* nevében egymást kiegészítő szociográfiai és regényműfaja, akárcsak a katonakori élményeket feldolgozó *Oltyánok unokái* vagy a munkássorsot a munkásíró sorsával tetéző *Minden jog a szerzőé* Németh László társadalmi korjelzései és Veres Péter paraszti sorsképadása mellé emelték Nagy István munkásirodalmát.

Később is: az fénylett fel újra, ami ebbe a múltba fordult vissza, s főleg a legérzékenyebb gyermekkorból merített. Mindezt tudjuk a tankönyvekből is. A szocialista építés élményanyaga azonban már nem követte ezt a dús eret: az őszinteség talán nyers, talán egyszerű, de emberileg megrázó élményközvetítését. Az okokat most nem keressük, de meg kell mondanunk, hogy egyre szélesebb lett a szakadék Nagy István utóbbi két évtizedének írásokban megnyilvánuló felfogása és a fejlődő, újat kereső forradalom igényes embersége között. Csak most, hogy elolvastuk az új Nagy István-kötetet és mélyen, nagyon mélyen fellélegzettünk, merjük kimondani, hogy egy-egy szélsőségesen jellemző esetben — például a *Szépségverseny* kicsinyesre szabott, kilátástalan sablonjai közt — a munkásíró válságán riadtunk a kibontott idő, a szocialista követelmények

könyvészeti anyagot. A két részre — az őskor meg a köztársaság kora és a császárkor (284-ig) — oszló műből különös érdeklődésre tarthatnak számot a történettudományban az utóbbi időkben sokat vitatott olyan kérdések, mint Róma őskora, az etruszk kérdés, a rabszolga-felkelések, a császárság kialakulása és az i.sz. III. századi nagy válság. (C. H. Becksche Verlags Buchhandlung. München, 1967.)

Al. Pescaru

Elemente de demografie

Köztudomású, hogy a nép-sűrűség a termelés fejlődési ütemének egyik meghatározó tényezője. Ezért fordulnak napjainkban figyelő tekintettel marxisták és nem marxisták a demográfia kutatómódszerei és eredményei felé. A csupán három évszázados múltra tekintő tudományág napjainkban reneszánszát éli. Hazánkban is egyre nagyobb jelentőséget kap a népesedési statisztika, a népesség számszerűen megragadható jelenségeinek leírása és elemzése. Ennek az érdeklődésnek kíván megfelelni a szerző, amikor alapos áttekintést nyújt a demográfia múltjáról, jelentősebb elméleteiről, kutatási területéről és módszereiről. A hazai népmozgalmi statisztika mellett következtetéseinek alátámasztására bőségesen használja a nemzetközi demográfiai adatokat. Ezek segítségével mutat rá többek között arra, hogy a népesség növekedése nemcsak a természeti törvényektől függ, hanem a társadalmi rend jellegétől is. A könyv használhatóságát számtalan grafikon és táblázat segíti elő. (Editura științifică, 1968.)

* Nagy István: *Sáncalja. Önéletrajzi regény. 1904—1918. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968.*

téka

Debreczeni István

Arany János hétköznapijai

A költő írásművészetét, verseinek nyelvi, stilisztikai, irodalmi értékeit olyan kitűnő tanulmányok elemezték az utóbbi időben, mint a Barta Jánosé, Sötér Istváné s a Keresztyur Dezsőé. Aranyról, az emberről, a gondokkal küszködő jegyzőről és családapáról csak a jóval korábbi monográfiákból szerezhetünk tudomást. Ez természetes is: a száz évvel ezelőtti eseményekről hitelesebben vallhatunk a kortársak, mint a késői utódok. Most mégis egy olyan könyvvel gazdagodott az amúgy sem szegény Aranyirodalom, amely szinte a szemtanú hitelességével szól a költő hétköznapijairól, számtalan ismeretlen adattal egészítve ki az eddigieket. Ezt egyedül az tette lehetővé, hogy a szalontai származású szerzőnek e század elején alkalmat volt elbeszélgetnie olyan egyénekekkel, akik személyes kapcsolatban álltak Arannyal. A múzeum egykori átrendezőjeként pedig megismerte ennek kincseit, a költő máig kiadatlan családi levelezését s még teljességében a háború folyamán megdézsmált (hiányossá vált) könyvtárát. Debreczeni István — a volt szalontai, majd temesvári lelkész — e könyvecskével, bevallása szerint, a költő emléke iránti adósságát kívánta törleszteni. (Gondolat, 1968.)

Christophoros Sandius

Bibliotheca Antitrinitariorum

A lengyel tudományos akadémia filozófiai és szociológiai intézete újra kiadta a XVII. század neves tudósának, C. Sandiusnak 1680-ban írott bibliográfiai művét, melyet először Sandius halála után

minden gondolat! izgalmával és ítéletével. Ez a mai remekmű azonban nemcsak a múlt táptalajához való visszafordulás eredetiségét villantja fel eddig ki nem csattant egészséggel, hanem a mai Nagy István lelki önvizsgálatig ért s immár időtlenül teljes humánusmát is. Mindazt, ami egy elmúlt világ konfliktusain túl is örök.

Hogy elkerüljük a nagy szavakat: utaljunk csak arra, hogy Nagy István nehéz és fájdalmas gyermek- és ifjúkorának a történetét többé nem az első részlet-feldolgozások visszavágó szenvedélyességével és nem közvetlen agitációs szándékkal írja (aminek ugyan akkoriban általános társadalmi közlő és bizonyító szerepe is volt), hanem a maga és családja sorsát ma már szélesebb kor-összehasonlításokba helyezi, túljut — nemegyszer szerény mentegetőzéssel — az egyéni esetlegességeken, a kispolgárok és a társadalmon kívül szorultak szinte személyes ellentétein, a szomszédok jellemkülönbségein és civódásain, s a maga kis-sorsát máról keltező visszatekintéssel az európai ember tragédiájává emeli, az első világháborút kipatantó erők valós atmoszférájába helyezi. Nemcsak helyi dokumentumírásról van már szó (ezért sem elég az „önéletrajzi regény“-címké), hanem sokkal inkább az emberi sors általános vallomásáról, s ez ugyanolyan mérce, mint amellyel Kuncz Aladár világhírré jutott műve, a *Fekete kolostor* is egyetemes értékke fokozta fel az egyéni élményt.

Bár a *Sáncalja* dokumentációja a személyi emlékezésen túl egykorú napilapok áttekintésére, családi levelekre, régi fénykép-anyagokra is támaszkodik, a sajtós értéket mégis a szerző mai belső monológja, a lelki önmagábatekintés finom árnyalása adja meg minden felidézett helyzetben. A pszichológiai oknyomozás szerre kibontja az annyiszor megalázott, anynyi szenvedésen át érlelődő proletárgyermek fejlődési rezdülleteit, mindazt, ami belülről alakította és előbbre vitte tragédiáit között.

Serdülőkorának esztétikai fogyatékoságait a szerző mára így magyarázza meg: „Az olyan melléknevek, mint a szép, gyönyörű, bájos vagy kedves, sokáig ismeretlenek maradtak előttünk. Nemigen volt a mi környezetünkben olyan tárgy, amire azt mondhattuk volna, hogy szép vagy gyönyörű“, s ez ugyanolyan megdöbbenést okoz, mint az a beismerés, hogy sem ő, sem testvérei sohasem tudtak igazán, szívből nevetni... Amikor atyját a háborúba viszik, ahonnan haza többé nem talál, a kis Pista fiú szomorúságot fogad, s ki is bírja nevetés nélkül, de sírni is elfelejt, csak „hideg düh“ sápasztja éhség és sorvasztó inasmunka megpróbáltatásai közt. Amíg azonban ebből régebben a társadalmi harc kapott közvetlen és nemegyszer túlzó megindokolást, ma a gondolati visszacsatolások során a jellemalakulás menete áll elő: a hol szűcsinasként fagyoskodó, hol gyufa-gyárban verekedő, hol pékinasként kimerülő, hol asztalosinasként megrühesedő, a háborús nyomorban annyifelől rángatott-üzött kisfiú apja emlékéből és anyja szigorából, a család egymásrautaltságának erkölcsstanából elszántaságot, felelősséget merít. Ő a legidősebb az öt félárva között, neki vállalnia és bírnia kell mindent, nagyok munkáját tizenhárom éves

korban. „Birtokában lehettem valaminek, ami lelki-erőnek vagy fegyelemnek nevezhető“ — vallja ma, s ezt a magatartást vissza tudja vezetni az apjától kapott első feladatig, a napi tűzgyújtásig, vagy addig a belátásig, hogy neki nem szabad a sötétben sem félnie, mert „ha a legnagyobb félni kezd, a kisebbek frászt kaphatnak ijedtükben“.

Számunkra a könyvet irodalomtörténetileg is érdekessé teszi minden utalás az eredeti élményanyag első irodalmi feldolgozásaira. Itt vagyunk a *Cipővizit*, *Az enyedi prikolics*, *A pirosszemű kiskakas*, a *Jancsi és a szerencsepatkó* és annyi más Nagy István-írás forrásánál, amíg azonban a régi novellák elsősorban a társadalmi feszültséget akarták sugározni, nem minden naivság nélkül, addig a mai művészibb kép inkább a kényszerű helyzetben előállott benső feszültségekre, a főhősben egykor és az emlékező íróban ma végbemenő lelki folyamatokra figyelt fel, s ez nem kevésbé leleplező és lázító a rendszer bűnösségével, a háborúval és a jobbmódúak közönyével vagy kimondott embertelenségével szemben.

Jut itt már kellő adalék az írói fantázia keletkezésének magyarázatára is. A gyermek hol az ószer kakukkoló faliorái és hóbortos napernyői közt, hol az újságkihordás közben megismert munkásintérierurök — a színes Szűz Máriaék és Petőfi-olajnyomatok, színész-arcok és Czajka János-reprodukciók — látványos hatására gondolkozik el, majd Nick Carter-füzeteket fogyaszt, de mindez jelentéktelenné válik saját álomvilága mellett, amint tehetetlenségének percei közt a szabad lehetőségek elképzelésébe menekül. A szinte felfoghatatlan szegénység és nélkülözés poklában így nyílik ki a kisfiú mesevilága, az a belső tisztaság, melyért meg is szólják, amikor grimaszokkal tiltakozik a trágárság ellen, visszautasítja a tolvajlást és anyjának babonás-vallásos rögeszméi helyett az igazságot áhítozza. Szorongásaitól ugyan ez a lelki szárnyalás sem óvja meg („Nem a fiúthették rajtam, hanem foglalkozásom éktelenségeit“ — érzi fürdéskor a rászégezett leányszemek sugarában), s ha a maga szenvedésin túl is emelkedik, másokét annál vérzőbb szívvel vállalja, de jutalmul újra meg újra célt tud érní. Amikor szökött inasként Nagyenyedről jövet gyalog feljut a Feleki tetőre, az apadó ködtől szülővárosa bontakozik elébe. „Azt hittem, ordítás szakad ki a torkomon, és a saját hangomat hallom — vallja ma is —, pedig csak a szívem vert hevesebben. Kolozsvár, de hisz ez Kolozsvár!“

Dickens, Gorkij, Móricz, Goytisolo, Salinger — kivel is hasonlítsuk most össze büszkén a *Sáncalja* kis önmaga-hősének az íróját? Az ajkunkra tolult komparatizisták most érdemelte ki: ezzel a forrongó kis suhannal, akivel Fiat-autóján szaladva ma az országúton viszont-találkozik, ezzel az álmodozó világ-reformerral, aki egyelőre — a ferencjózsefi idők aranykódében — arra jön rá, hogy „milyen fokozatok vannak édesanyám pofonjaitól a tanítók nádpálcáin keresztül az asztalosrichsájdig és a pékek hántott cserfadorongjáig a verésben“. Borzalmas kordokumentum ez a könyv az első-világháborús Kolozsvár — és bizonyára minden más európai város — hadiárva-szenvedéseiről, még akkor is, sőt még in-

nég évvel a lengyel haladó gondolkodó, Benedykt Wisso-waty rendezett sajtó alá és látott el előszóval. A latin nyelvben megjelent könyv a XVI. és XVII. század antitrit-nitárius irodalmat öleli fel, de több lengyel vonatkozású, teo-lógiai és művelődéstörténeti tanulmányt is tartalmaz, mint a XVI. századi lengyel haladó nyomdák történetét, Andrzej Wissowaty tanulmányát és életrajzát. Számunkra a könyv azért is jelentős, mert benne több erdélyi vagy Erdélyben megfordult szerző nevével és művével találkozunk, mint például Arkosi Benedek, Hunyadi Demeter, Dávid Ferenc, Bland-rata György, Enyedi György, Palaeologus Jakob, Sommer János, Squarcialupus, Járai Sámuel nevével. Ezenkívül sok érdekes utalást találunk Erdély és Lengyelország kapcsolataira vonatkozóan. (Panstwo-we Wydawnictwo Naukowe — Warszawa, 1967.)

Italo Svevo

Zeno tudata

„A tudatfolyam-regényt... az olasz irodalomban a triesz-ti Italo Svevo (1861—1928) képviseli *La Coscienza di Zeno* című regényével (1923)“ — írja Szerb Antal a könyvről és szerzőjéről, melyet Telegdi Polgár István fordításában kap kézhez a magyar olvasó. A könyv hőse magányos ember; élete külső cselekvésekben mondhatnánk szegény, annál gazdagabb belső törté-nése, lelkiisége. De a Zeno tu-data nemcsak lélekelemző re-gény; Zeno életének, környe-zetének, tisztaságra vágyásá-nak megismerésével párhuzam-osan elénk tárul a polgári erkölcs válsága s ebben az egész társadalom bomlási fo-lyamata is. (Európa, 1967.)

téka

Kolozsvári Grandpierre Emil

Arcok napfényben

Ez a Kolozsvárról, a volt Református Kollégiumból indult író, a mai magyarországi próza egyik erős egyénisége, novelláiban főként iráskultúrával pellengérez ki minden emberi gyengeséget, társadalmi méreteken kialakult fonákságot, elsősorban a nyárs-polgári képmutatást. Kitűnő stílusú, aligha van nála jobb ismerője a mai fiatalok jászszon is túlmutató beszédmódorának. A maupassant-i hagyományt franciás könnyedséggel kezeli, novellái izos, élvezetes olvasmányt jelentenek. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

André Gide

A Vatikán titka

1914-ben írta a „céltalan tettek” regényét, mely világhírt megalapozza. A humanizmusában, emberbe vetett hitében mindvégig következetes író a Vatikán titkában a világháború utáni fiatal polgári nemzedék lelki beállítottságát vetíti előre. A múlt század oblomovjai s az első világháború utáni polgári társadalom fiataljai valamiben találkoznak: a mindenből kiábrándultságban. Ez utóbbiak nem tudnak mit kezdeni magukkal, s ebből születnek meg az oktalan-céltalan, sok esetben embertelen tettek, amilyen a könyv hőséé, Lafcadióé is. Hogy „igazán nagy regény-e, nem biztos” (Szerb Antal), de a néhol romantikus, nagyrészt meg a jó krimikből ismert fordulatokkal élő könyv (Sárközi Márta fordításában) izgalmas olvasmány, s emellett állásfoglalásra is készlet mindenfajta embertelenséggel szemben. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

kább azért, mert Nagy István itt nem agítál és nem káderez, hanem tényközléseit belülről, a lélek felől világítja meg. „Mintha fénytől elzártan csak az árnyékunk élt volna” — mondja egy szép hasonlatában, de ez csak hasonlat, hiszen a balsors leggyalázatosabb buktatói közt, a Fellegvár alatt ma már betömött sziklaodú fagyában, étlenség és szomjúság, gyermekhalál és elhurcolás szinte hihetetlen paroxizmusában, mégis csak felvillóznak az eltűnt apába, a félkarúvá csonkult anyába s önmagába vetett gyermeki bizalom fényei. S el is vezetik a regény és valóság hagymaleheletű és enyvszagú, rongyos kis hőst egészen addig a pillanatig, amikor először szólítják egy forradalmi gyűlésen „ifjúmunkás”-nak.

Ezért a műért, e mű Nagy Istvánjáért megint kiállhatunk, mint a régi Korunk a maga felfedezettjéért. Itt: minőségbe robbant újra mindaz, amit a szerző átélt és magában feldolgozott. Nemcsak a gyermekkorra gondolunk. Minőséggé forrott nyilvánvalóan az is, ami már a szocializmusban érte-változtatta a szerzőt, többek közt a körülötte támadt kritikái hullámverés hatása is. És ezt azért mondjuk meg ilyen nyíltan, mert őszinte az örömünk. Ez a könyv az, mely most belőlünk világútra indulhat.

Balogh Edgár

Barokk vagy korai felvilágosodás?

A magyar irodalomtörténetírásban mindig probléma volt — s az új magyar irodalomtörténet hat kötetének megjelenése után még nyomasztóbbá vált — a XVII. századnak és a XVIII. század első kétharmadának jellemzése, korszakolása, különböző irányzatainak harmóniába foglalása és ezen belül is egyes írók, költők, tudósok, elhelyezése. Jancsó Elemér néhány évvel ezelőtt kiadott felvilágosodás-antológiájában már utalt rá, s máskor is az európai párhuzamok alapján makacsul bizonygatta, hogy a magyar felvilágosodás határát az eddiginél jóval előbbre lehet vinni, és olyan neveket emlegetett az előfutárok között, mint Rákóczi Ferenc, Mikes Kelemen, Bod Péter, Hermányi Dienes József és mások. Szava azonban egyéni vélemény maradt.

A magyar irodalom története második kötetének rendszerezési elvét vizsgálva sajnálatlalt kell megállapítanunk, hogy eluralkodik benne a társadalomtudományoktól idegen, a képzőművészetből átvett kategória, a barokk jelzője — amit Klaniczay Tibor *Reneszánsz és barokk* című tanulmánykötetében igyekezett bizalmunkba férköztetni, majd a szerkesztése alatt álló kötetben már mint egyetlen rendszerezési elvet érvényesíteni is —, s ebből meglehetősen sok zűrzavar támad. Ennek igazolására itt nem térhetünk ki, de elég a kötet tartalomjegyzékének fő- és al-

címeit áttekinteni, hogy lássuk, az általa használt elv mennyire erőltetett.

Éppen ezért rendkívüli érdeklődéssel olvastam Eduard Winter osztrák művelődéstörténész könyvét a kora-felvilágosodásról*, amelynek nyomán megéreztém, hogy a mi elhatárolásaink, játékkunk a különböző területekről vett fogalmakkal, egyszóval merő „skatulyáink” mennyire helytelenek, következetlenek, és a XVII—XVIII. század magyar irodalmát más rendszerezési elvnek kell alávetnünk.

Winter könyve nagy vonalakban az európai, közelebbről a német és osztrák kora-felvilágosodással foglalkozik, különös tekintettel a német—szláv kulturális kapcsolatokra. A szerző nagyszabású történelmi-társadalmi rendszerező elvnek rendeli alá anyagát: azt vizsgálja, hogy a középkor ideológiáját képviselő *konfessionalizmus* — az istenelvet egyházi és államhatalom — ellen milyen küzdelmet folytattak előbb egyesek, majd egyre nagyobb rétegek az emberi ráció, a társadalombírálat és társadalmi változtatás szándéka hadállásaiból.

Bár Winter nem marxista tudós, abból a helyes feltevésből indul ki, hogy mindaddig, amíg a feudális termelési viszonyok kizárólagos joggal uralkodnak Európában, s ennek megfelelően fennáll az egyház és az abszolút királyi hatalom szövetsége, addig a művelődési mozgalmakat is ennek ideológiája, a konfessionalizmus és a vele szemben álló, a polgári ideológiába tartozó racionalizmus közötti küzdelem szemszögéből kell vizsgálnunk, másod-, harmadsorba téve az egyéb különbségeket. Tételét azzal igazolja, hogy felvázolja a konfessionalizmus kiteljesedését a spanyol és osztrák Habsburgok, a Bourbonok birodalmaiban, illetve az északi protestáns uralmakban, ahol a XV. századig fennálló konfessionalizmus a XVI. században csupán annyiban változott, hogy egyház és királyi hatalom helyet cseréltek a hierarchiában, s az egyház az államhatalom eszközüvé vált, amely az uralkodónak saját és országa biztosítására bármely módszert szentesített és támogatott.

Ezzel szemben a gazdasági változásoknak és fejlődési ütemnek megfelelően, az egyre erősödő és a társadalom vezetését kezébe venni akaró polgárság, a világot birtokolni akaró ember, a jelenségekhez értelmével közeledő szellem a konfessionalista abszolutizmus erőviszonyainak megfelelően országonként más és más, de lényegében azonos mozgalommal válaszol, amelyet a szerző „Frühaufklärung“-nak, kora-felvilágosodásnak nevez, s idejét a XVII. század második felétől a XVIII. század második feléig jelöli.

E szellemi párharc összetevőit vizsgálva, a szerző arra a következtetésre jut, hogy Descartes racionalizmusa az üldözött francia hugenották révén Hollandiában, majd a fejedelemségekre tagolt német birodalomban megtermékenyül a Kepler—Newton-féle világgéppel, és az új formulákat Leibniz, majd

* Eduard Winter: *Frühaufklärung. Der Kampf gegen den Konfessionalismus in Mittel- und Osteuropa und die deutsch-slavisches Begegnung.* Akademie-Verlag. Berlin, 1966.

téka

Denis Diderot

Paradoxe sur le comédien

A felvilágosodás századában kialakuló új világnak a legmélyebbre látó és korunkhoz talán legközelebb álló képviselője, a harcos materialista filozófus, a szenvedélyes moralista és az eleven, gondolatgazdag, merész eszméket dialektikusan tükröző próza művelője újat adott az esztétika terén is. Míg a Szalonok-sorozatban a valóság ihlette művészet jegyében fogant, az akadémikusság ellen szegzett festészetért és szobrászatért szállt síkra, a Paradoxon a színészlőr és a kötetben ugyan-csak benne foglalt Entretien sur le Fils naturel (Beszélések a Törvénytelen fiúról) a színjátszásban állítanak fel hasonló normákat: a játékban és rendezésben megnyilvánuló természetességet, valóságosságát, a környezet hatása alatt alakuló ember művészi ábrázolását, az érzékenységet és zsenelvényt az átélésben s az értelem érvényesülését az alakításban. Ha Diderot saját drámáiban csak vérszegenyebb formában tudott is megfelelni az önmaga kidolgozta követelményeknek, e két művével megalapozta a polgári dráma elméletét, s egyben létrehozta a „genre sérieux” tökéletesítésének programját. (Garnier-Flammarion, Paris, 1967.)

Hernádi Gyula

Száraz barokk

A Folyosók című érdekes, kísérleti kisregény írója, Jancsó Miklós immár világhírű filmjeinek társszerzője új, az eddigeknél is elvontabb, intellektuálisabb novelláival jelentkezett ebben a kötetben. (Megtaláljuk benne a Kiáltás című filmnovellát is, a Csönd és

téka

kiáltás című Jancsó-film szcenáriumának alap-szövegét.) Valójában azonban ezek az írások nem az emberen kívüli, hanem éppen az emberi világ absztrakciói — az embertelenség abszurditását kiáltják világgá. Hernádi kísérletei nem mindig találnak célba, de leg-sikerültebb elbeszéléseiben új utat tör a magyar próza számára. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Kassák Lajos legszebb versei

Kassák Lajos, az izmusok szervezőjének munkássága összefonódik a magyar avantgarde törekvéseivel. Mestere emberek című versével (1915) és a tízes években szerkesztett folyóirataival berobban az irodalmi és közéletbe. Költői forradalma a viták pergőtüzében zajlott, de rajongói és ellenzői vitáinak ellenére költészetét sokáig kétkedve fogadták, s csak öregkorában kapta meg a teljes elismerést. A magyar szocialista irodalom a Kassák-eredményekre is épített. Méliusz József a költő pályáját elemző esszé-előszavában írja: „időszerű, hogy a mai irodalomtörténet és a marxista esztétika elemzőn bírálva tárja fel és öleli magához ezt a világirodalmi jelenséget, Kassák bonyolultan összetett, emberi és osztályvalóságában egyetemes költészetét”. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Rémy Chauvin

Tiere unter Tieren

Az állatvilág életközösségeiben a legegyszerűbb viszonyoktól a legbonyolultabbakig a „társadalmi” formák számtalan változata alakult ki. Ezekről ír Rémy Chauvin — szabadon fordítva — Állatok egy-

Wolff fejlesztik ki, amelyek a XVIII. század közepétől a „Hochaufklärung” alapjaivá válnak.

Ugyanekkor magában a merev konfesszionizmusban is belső erők jelentkeznek: a katolikus országokban a gallikanizmus, janzenizmus, később a joze-finizmus, a protestáns országokban a pietizmus hívei gyengítik, bomlasztják a konzervatív erők táborát. Figyelemre méltó ebből a szempontból annak a küzdelemnek a rajza, amely egyfelől a jezsuitizmus és a janzenisták, másfelől az ortodox kálvinisták és a dogmákat — különösen a szabadakarat és kegyelem tanát — liberálisan értelmező (a janzenistákéhoz szinte hasonló) pietisták között alakul ki.

A Habsburg-birodalom és a német fejedelemségek konfesszionalista, illetve racionalista hadállásait szemlélve Winter megállapítja, hogy a XVII. század végi Európában az osztrák uralkodóház még mindig a konfesszionalista abszolutizmus bástyája; talpkövei a jezsuiták, akik az udvar, az egyetemek, az állami élet vezető posztjain éberem ügyelnek a racionalizmus minden jelentkezésére. A XVIII. század elején azonban egyre nagyobb körben — természetesen még mindig a vezető rétegekben — felvilágosult törekvések jelentkeznek: a gazdaságszervezésben a merkantilizmus, a császári könyvtárban a vallási szempontok mellett a tudományos teljességre való törekvés, a jezsuiták háttérbe szorulása az udvari életben, a tolerancia jelentkezése a nagy befolyású Savoyai Eugen környezetében, az egy ideig Bécsben tartózkodó Leibniz vezette akadémiai törekvések és mások.

A felvilágosult gondolkodás mélyebb behatolása az államéletbe csak Mária Terézia uralma alatt valósul meg, sokszor az uralkodó ellenzésének körülményei között, Starhemberg, az udvari kamara vezetője, Van Swieten udvari orvos, Kollár Ádám udvari könyvtáros, illetve a társuralkodó II. József révén, továbbá a jezsuiták meghátrálása következtében. A fejedelemségekre tagolt német birodalomban a korafelvilágosodás útja — bizonyos esetekben — sokkal könnyebb volt, és így a Kelet-Európára kiterjedő erjedés főforrásai elsősorban a német egyetemi városok, Lipcse, Jéna, Halle, Marburg, az oulderai Frankfurt, Berlin és mások, de hatásuk, az osztrák alattvalók esetében, sajátos felvilágosító vonásokat vett fel.

Érdekes, ahogy a szerző az osztrák—német konfesszionizmus erőinek visszavonulását és a tudományos gondolkodás európai előretörését vizsgálja. Figyelemre méltó az a szempontja is, ahogy az államhatalom dédelgette konvertiták magatartását elemzi, akik a protestantizmusból magukkal hozott kritikai szellemet megőrizve, mind az egyházi, mind az állami életben előkészítik a felvilágosodás diadalát. Az sem érdektelen, ahogyan megfigyeli a Habsburg-birodalom behálózó szerzetesrendek, jezsuiták, piaristák, benedekrendiek, franciskánusok lassú átalakulását, sőt a pápai nunciatúra Bécsre gyakorolt ösztönző hatását is, amelyek akarva-akaratlan a leibnizi—wolffi filozófia, illetve a természettudományos gondolkodás úttörőivé válnak.

Mindez nem lehet érdektelen sem a magyar, sem a román művelődés- és irodalomtörténet szempontjából. Az olvasó a könyv lapjain minduntalan utalá-

sokat kap a nagyszombati egyetem, Comenius, a sárospataki kollégium működtetésére, a román művelődés szempontjából jelentős kijevi Mogila-akadémia kisugárzására, illetve Rotarides, Czvittinger és mások, de különösképpen Bél Mátyás tevékenységére. Sajnos, a szerző ezeket a szálakat nem fűzi tovább, holott a magyar, erdélyi, sőt román anyag bevonása sok értékes adattal, hasznos szemponttal gyarapíthatná a könyvet, és ami talán a legfontosabb, némi-keppen módosítaná e műnek a Habsburg-birodalom viszonyairól rajzolt, nemegyszer idealizált képét.

Mert a magyar olvasónak különös érzései támadnak, amikor a Habsburg-uralkodók racionalista nézeteiről hall, a történelemben nem éppen pozitív szerepet betöltött Kollonich bíboros dicséretét olvassa, amikor Czvittinger vagy Bél Mátyás német, illetve szlovák nyelvű működését látja anélkül, hogy a magyar történelemben, művelődésben betöltött szerepük-ről szó esne. Önként felébred az emberben a kérdés: vajon a szerző nem esett-e saját szépen kidolgozott elméletének csapdájába, amikor országok és népek rovására inkább a kiemelkedő történelmi személyiségekre koncentrálna figyelmét?

Mentségére szorgáljon ugyan, hogy könyve alcímében hangoztatja: *figyelmét a német—szláv kapcsolatokra összpontosította*. Így Pétervártól Ljubjánáig, Harkovtól Prágáig bebarangolja Kelet-Európát, de helyenként mintha elszakadna a kézenfekvő tényektől. Ezt az elszakadást az sem igazolja, amit a szerző előrebocsát, hogy Délkelet-Európát azért hagyja figyelmen kívül, mert a török megszállás ott egészen más viszonyokat és feltételeket teremtetett a felvilágosodás számára. Ily módon a szerző „eltekingt” az 1686 után felszabadult Magyarország, a török által soha tartósan meg nem szállt Erdély, a törökkel félhűbéri viszonyban levő, de a művelődés szempontjából függetlennek mondható román országok Nyugattal való kapcsolataitól. Kiesik tehát az egész magyarországi és erdélyi irodalom, művelődés elemzése (amely pedig a szerző említette személy- és helynevekkel annyira összeforrott), kiesik Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir neve, nincs megemlítve az Erdélyi Iskola, és így tovább.

Egy bizonyos: a magyar irodalomtörténetírás adós a korszakról adott összefoglaló képpel, a gazdasági-társadalmi-művelődési viszonyok alaposabb elemzésével. De semmiféle megdöglés nem oszthatja el a gyanút, hogy a szerző — bár tárgyilagosságra törekszik — nem tud szabadulni a Habsburgok dicsőítésétől, adatait túlságosan alárendeli a Nyugaton lábrakapott „ökumenikus” gondolatnak, ami önmagában véve nem volna hiba, de így, összefüggésekben torzításhoz vezet. A korai vagy a virágzó román, magyar felvilágosodás tényeinek vizsgálatakor a szerző meggyőződhetett volna arról, hogy a Habsburgok felülről jövő felvilágosultságával szemben megnyilvánuló ellenállás nem a török megszállás visszahúzó hatásából, hanem a nemzeti öntudatukra ébredő népek ellenállásából, önvédelméből fakadt. A korszakkal foglalkozó szintézisnek ezt figyelembe kell vennie.

A romániai magyar irodalomtörténész számára külön sérelem az erdélyi magyar felvilágosodás mel-

más között című hézagpótló művében. Az első részben a méhek, a hangyák, a természetek „rovarállamainak”, a másodikkban a gerinces életközösségeknek állatszociológiai s állatpszichológiai vizsgálatát végzi el, jóllehet ez utóbbit kissé csak a viselkedés külső formáira korlátozza. A Sorbonne professzorának könyvében az általános rendszerelmélet, információelmélet és genetika magas fokú szakszerűsége ötvöződik elődei — Escherich, Maeterlinck, Francé — regényességével és szenvedélyes állatszozetetével. Az objektív tudományosság és a tárggyal való érzelmi azonosulás egymást ki nem záró ellentétéből fakad a könyv sajátos vonzóereje mindazok számára, kik tudományos ismeretterjesztő munkát olvasnak vagy írnak. (Fischer Bücherei, 1967.)

Horváth Zoltán

Irodalom és történelem

A kötet a történelem és az irodalom területét változtatva, egész nemzedékek vitaanyagául szolgáló kérdéseket világít meg, történelmi szerepeket tisztáz, politikai, ideológiai problémákat elemez lenyűgözően, szép, érthető és meggyőző stílusban. A tanulmányok jellegüknek megfelelően három fő cím alatt sorakoznak fel: az első Négy arc Szabó Ervin, Szende Pál, Hatvany Lajos és Németh Andor arcképe, történelmi szerepét mutatja be; Olvasónaplóm cím alá főként irodalmi kérdések, Teleki László Kegyenca, az Ady-, a Szabó Dezső-probléma, a magyar polgárosodás irodalma került, végül a Történelem cím különböző történettudományi és elméleti tanulmányokat foglal magába, melyek a magyar történetírás fontosabb problémáival, így a Széchenyi-

téka

Kossuth-, Teleki László-, Károlyi-kérdéssel, a nacionalista és a marxista történetírással foglalkoznak. Horváth Zoltán az irodalomtörténész és publicista, a tudós és művész tanulmányaiban plasztikusan, a történelmi materializmus elemző módszerével az utolsó évszázad magyar szellemi és politikai vitáit villantja fel. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia

Reguly Antal, a magyar nyelvész és etnográfus emlékére, a nemzetközi együttműködés szép példájaként, magyar, svéd, szovjet, német és cseh tudósok közreműködésével született meg ez a 33 dolgozatot tartalmazó, csaknem 500 lapra terjedő, szép kivitelezésű tanulmánykötet. A szibériai kutatás úttörőjének, Reguly Antal életének és munkásságának bemutatása után a tanulmányok elsősorban a szibériai népek gazdag hitvilágát, vallási és népi szokásait mutatják be, de foglalkoznak a finnugor és a török népek, lappok, vogulok, obi-ugorok, osztyákok, szamojédek, kazáni tatárok etnográfiai, nyelvi, régészeti kérdéseivel és a magyar táltos- és sámán-hagyomány maradványaival. A szerzők közül Gunda Béla, Kodolányi, Balázs, Gáldi László, Vértés, továbbá Alekszejenko, Juszipov, Vajnsztajn, Panfilov, Nahodil és Manker nevét említhetjük meg. A könyv szerkesztője Diószegi Vilmos, aki egyben több tanulmány szerzője is. A kötet német nyelven is megjelent. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

Information Hungary

Több mint 1100 lapra terjed ez a 46 fejezetet magába foglaló, művészi kiállítású, en-

lőzése. Bár e téren még az adatközlésnek is hiányal vagyunk, nemhogy szintetikus áttekintésünk volna róla, mégis feltételezzük, hogy a hatalmas dokumentációval rendelkező szerzőnek találkoznia kellett a német egyetemeken megfordult transylvanusok nevével vagy a német tudósok levelei közt jó néhány erdélyi tudós soraival.

Hallgatni arról a Lázár Jánosról, aki Marburgban éveken át Christian Wolff legkedvesebb tanítványai közé tartozott, akinek fordításait maga Wolff nézte át, aki úttörője volt az erdélyi református iskolákban a természettudományok oktatásának; nem beszélni arról a Huszti Andrásról, aki a kora felvilágosodásban jelentős szerepet játszó berlini udvari lelkésszel, D. E. Jablonskival együttműködve megírta az erdélyi iskolaügy történetét, aki Kolozsvárt először beszélt tanítványainak a jogtudományokról; mellőzni azt a Teleki Sámueit, aki kora nagy természettudósaival, a Bernouilli-fivérekkel állandó levelezésben volt, Téchi Sámueit, Wolff tanítványát, Lomonoszov kolégáját és másokat, mint például a marosvásárhelyi Nádudvari Sámueit, a kolozsvári Verestói Györgyöt, a történész és irodalomtörténész Kovásznai Sándort — mind wolffianusokat, német és holland egyetemek végzettjeit, a felvilágosodás előfutárait — jóvátehetetlen hiány. És ugyanígy elhallgatni Mária Teréziának a románokkal szemben folytatott unióvási politikáját; Róma, a bécsi nunciatúra hatását Gheorghe Sincaira, Petru Maiorra és másokra — a könyv nagy hibája.

Európai szintézisre törekedni egyes országok és népek figyelmen kívül hagyásával, ez arra oktatja a kutatót, hogy a teljességért nagyon meg kell küzdeni, és még akkor is óvatosan kell bánni az általánosításokkal. Az általános rendszerezési elvet, valamint a részleteredményeket tekintve azonban Winter könyvét elfogadhatjuk; a kor kutatója egy pillanatilag sem nélkülözheti. És nem hagyhatjuk megválaszolatlanul ösztönzését: haladéktalanul hozzá kell fognunk az erdélyi kora-felvilágosodás adatainak összegyűjtéséhez.

Kocziány László

Mihail Jora zenei publicisztikája

Mihail Jora, a zeneszerző: hazánkban a legidősebbek és legtekintélyesebbek egyike. Országszerte népszerű táncjátékait főlényes művesség és egyéni intonáció élteti, finoman megmunkált dalait a román zene klasszikus kincsei közé sorolják.

Jora, a tanár: nagyformátumú művésznevelő, aki egymást követő zeneszerzőnemzedékek legjelesebbjeit indította el a művészválas útján — Paul Constantinescutól és Lipattitól Myriam Marbéig és Hrisanidég. A zenekritikus Jorát ezzel szemben alig ismerik. Mivel rendszeresen csak a második világháborút megelőző években írt, 1955-ben már keveseknek tűnhetett fel, hogy publicisztikáját a román ze-

neszerzők és muzikológusok lexikonában a négyoldalas Jora-cikk szóval sem méltatja. E mulasztás méreteire csak nemrég döbbsentünk rá: amikor a Zeneszerzők Szövetsége háromszáz oldalas gyűjteményt adott ki Jora mester-kritikáiból.*

A kötet törzsanyagát 1937 és 1941 között írt „zenei elbeszélések, krónikák, jegyzetek, vitairatok és fantáziák” alkotják. Csupa napisajtnak szánt, alkalmi publicisztika, nem esszéik és még kevésbé értekezések. Egyikük sem igényel az olvasó részéről több zenei ismeretet, mint amennyi akármelyik kezdő zenehallgatótól elvárható; a szerző lipcei és párizsi főiskolákon szerzett enciklopédikus szakműveltsége csak láthatatlan tartószervezetként bújik meg a szöveg mögött.

Írásainak tárgya legtöbbször nem is annyira a zene, mint inkább a zenei élet: a zene művelésének, terjesztésének és élvezésének mindennapi gyakorlata. Ezen a viszonylag szűk, de a jártas számára végtelenül gazdag belterületen semmi sem kerüli el a figyelmét, és semmi sem hagyja hidegen. Neki itt minden téma „hálás”: a zeneakadémia épületgondjai, a kocsmadal-szövegek ízléstelensége, a bayreuthi operaközvetítés, sznobok ostobasága, az evangélikus egyházközség oratórium-estje és a munkanélküli zenészek dzsessz-koncertje egyaránt. „Szabályos” zenekritikákat is ír, de alkataból következik, hogy a vidéki zenetanár, aki nem talál kiadót önszorgalomból szerkesztett zenei lexikonához, forróbb cikkekre ingerli, mint akármelyik világnagyság szenzációs vendégszereplése.

A témaválasztásnak ez a szélessugarú demokratizmus természetesen összefügg a jelenségek érzékelésében megnyilvánuló demokratikus állásfoglalással. Jora, a publicista mérhetetlenül gögös, és a vérengzésig kíméletlen — felfelé: a „művelt társaság” tagjaitól a művészeti ügyek államtitkáráig. „Lefelé”, a zeneművészet hétköznapi hőseivel, a kezdőkkel, próbálkozókkal, jóindulatú tehetetlenekkel szemben maga a megtestesült segítőkészség; korholásaiban is apaián jóságos. Hogy a rangenyelő művészetről írva hogy lehet összeegyeztetni az alkúra hajthatatlan igényességet a tapintatos tisztelettel, a *Levél Georgesucohoz* példázza. 1938-ban híre ment, hogy a filharmónia kitűnő karmestere külföldre készül, végleg. Jora megrendítő nyílt levelében nem tagadja, hogy a hazai áldatlan viszonyok miatt a nagy művész kénytelen külföldön élni, s hogy tudja, Georgescura milyen karrier vár Nyugat-Európában, de nyíltan a szemébe mondja, hogy miért kell mégis, mindennek ellenére itthonmaradnia. Próféta-hangon jövendöli azt az időt, amikor a helytálló majd elnyerik jutalmukat, s nemzete nevében ellenállhatatlan szuggesztivitással kiáltja oda a távozni készülőnek az „Isten úgy segéljen!”-t. Ugyanez a nemes pátosz árad a *Christache halálára* című írásból. A betegszabadságra és segélyre nem jogosult zenekari tag azért halt meg, mert nem kapott előleget, amivel kórházba mehetett volna. Az eset kapcsán Jora a zenész-proletárok kiszolgáltatottságáról filippikázik, és arghezis átokkal

* Mihail Jora: *Momente muzicale*. București, 1968.

ciklopédikus jellegű, igen sok fényképet, térképet és művészeti reprodukciót, illusztrációt tartalmazó szép kiadvány. Célja alapos, megbízható tájékoztatást nyújtani a Magyar Népköztársaság földjéről és népéről, történetéről, államformájáról és társadalmáról, továbbá a tények és a számok tükrében szemléltetni a gazdasági élet, az egészségvédelem, a nevelés, a tudomány, irodalom, színház, film, zene és a művészetek fejlődését, valamint mai helyzetét. De a nemzetközi kapcsolatokról, a külkereskedelemtől és az idegenforgalomról is tájékoztat. Minden fejezetet szép kivitelezésű illusztrációs, valamint könyvészeti anyag egészít ki. A könyv a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a Robert Maxwell szerkesztésében megjelenő Information Series, Countries of the World című sorozat második kiadványaként, angol nyelven látott napvilágot. Az egyes fejezetek szerzői akadémikusok és egyetemi tanárok, a könyv főszerkesztője Erdei Ferenc. (Akadémiai Kiadó, 1968.)

József Jolán

A város peremén

„József Attila nemcsak verseivel, életével is vállalta a szocialista sorsot, s nemcsak az elmélet szépségeit, hanem a gyakorlat veszélyeit is.” A város peremén nyomorgó lak-tanyák, éhes „pülngrüccök”, szervezkedő munkások körében ébrednek költői hivatástudata. Gyermekekkel barkácsolt versével vonulnak Ferencváros utcáin a labéricsökkentésért tüntetők. A nehéz sorsú proletárgyerekek füzete megtelik szívből jövő lírával. S. Ady lelkes hívét a polgári erkölcs nyílt megtagadásáért eltáncsolják az egyetemről. Követ-

téka

kezik Bécs, majd Párizs s az eszmei letisztulás korszaka. A munkásszejevetelek lelkes előadójának izzó szenvedélyű verseit dübörgi a tüntető tömeg. József Jolán a proletárköltő gyermek- és ifjúkorát, kommunistákkal való kapcsolatát s eszméinek gyakorlatba vitelét rajzolja meg. A hitelességgel, az emlékezőt féltő szeretettel továbbvivő könyv összegezőjeként hadd idézzem József Attila sorait: *S élete, ha van élte még egy / a proletár utókor.* (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Csanda Sándor

Első nemzedék

Néhány régi úttörő — Farkas Gyula, Sziklay Ferenc, Szalatnai Rezső, Kemény G. Gábor és mások — után a csehszlovákiai magyar irodalom mai jeles kutatója, Csanda Sándor próbálja ismertetni a két világháború közt sarjadt csehszlovákiai magyar lírát, epikát (részben drámát) és publicisztikát. A gazdagon dokumentált könyvben 74 író, köztük a nálunk is ismert Fábry Zoltán, Györy Dezső, Forbáth Imre, Mécs László, Palotai Boris, Sellyei József, Morvay Gyula „arcképvázlata” is szerepel. Politikai ellentétken felülemelkedve a szerző esztétikai és közügyi jelentőségükben méltatja egy irodalomtermő nemzetiség szellemi képviselőit, akik emberségükkel a csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatok fejlesztéséhez is hozzájárultak. Mint szellemi kalauz és kézilexikon is hiányt pótol a kötet, s egyben megadja a korszerű irodalomtörténeti összefoglalás körvonalait. (Tatran — Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Móra Bernát
rajza

bélyegzi meg az elhunyt művész-testvér íróasztalok mögött dőlőfőlk gyilkosait...

Folytathatnók még e tartalmi kivonatolást, de talán fontosabb, hogy — bár egy bekezdésben — Jora mester fölényes irnitudását is méltassuk. Szókincese bő és választékos. Sűrűn használ archaizmusokat — szakkifejezéseket viszont csak egészen ritkán, elvétve. Legfőbb írói erényei a pontos fogalmazás és a tömöríteni-tudás. Kijelentő mondatok frappáns tartalmával, fordulatosságával győz meg és mozgósít, nem gesztikuláló felkiáltójelek halmozásával. Ha nem zenésznek születik, biztosan prózaíró lett volna belőle. A zenei publicisztika szűkebb mezején az a rang az övé, mely az egyetemes román publicisztikában az Argehezié vagy a Geo Bogzáé.

Jora eszményei — akárcsak zeneművei — nemzetiek. Írásai is egytől egyig a román zenei génusz iránti hűségéről szóló dokumentumok. De nem délibáblató! Amikor európai szintű román zenekultúrát akar, Jora, a nyugati műveltségű muzsikuspontosan tudja, és nem is fél kimondani, hogy ez a cél még milyen távoli. Alább mégsem adja, nem használ kis nemzeteknek való különmércét. A kötet előszavában maga is mondja, hogy a román zene — akkor távolinak tűnt — jövője, amelyért cikkeiben hadakozott, jelenünkben jórészt megvalósult. Írásai mégsem évülnek el soha: nemcsak mert kordokumentumok, hanem mert a kritikusi becsület és tudás mindig tanulságos és követésre buzdító mesterpéldái.

László Ferenc

